

УДК 339.544:633.1

Л. О. Франченко,
здобувач кафедри менеджменту організацій,
Уманський національний університет садівництва

ВДОСКОНАЛЕННЯ ВАЖЕЛІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЕКСПОРТНО- ІМПОРТНИХ ВІДНОСИН НА РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ

L. Franchenko,
Researcher, Department of management of organizations, Uman national university of horticulture, Uman

IMPROVING THE LEVERS OF STATE INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF EXPORT- IMPORT RELATIONS IN THE GRAIN MARKET OF UKRAINE

У статті розглянуто неефективність державного регулювання експортно-імпортних відносин на ринку зерна України. Зосереджено увагу на необхідності вдосконалення важелів державного впливу з метою підвищення ефективності збутової діяльності виробників зерна.

The paper considers the ineffectiveness of state regulation of export-import relations in the grain market of Ukraine. Attention is concentrated on the need to improve the instruments of state influence to improve the efficiency of grain marketing activities.

Ключові слова: державне регулювання, важелі впливу, державна політика, ринок зерна, експорт, імпорт.

Key words: government regulation, leverage, public policy, grain market, export and import.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах транзитивної економіки та неефективності збутової діяльності виробників зерна першочерговим завданням держави є вдосконалення діючого механізму державного регулювання зернового ринку, особливо експортної діяльності, з метою забезпечення збалансованості їх економічних інтересів. Успішне розв'язання даної проблеми зумовлює необхідність глибокої модернізації державної політики з врахуванням позитивної світової практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням вдосконалення механізмів державного регулювання зернового ринку присвя-

чені праці багатьох вчених, зокрема: В.І. Бойка, В.І. Власова, П.І. Гайдуцького, С.Л. Ганначенка, М.Я. Дем'яненка, С.М. Кваші, І.Г. Кириленка, М.Г. Лобаса, В.Я. Месель-Веселяка, М.І. Мелешка, О.М. Могильного, П.Т. Саблука, А.М. Худолій, О.Р. Циганова, О.М. Шпичака та ін. Проте особливо актуальним на сьогодні залишається проблема регулювання експортно-імпортних відносин на ринку зерна в умовах інтеграції України у світове господарство.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є обґрунтування теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності збуту зерна виробниками за рахунок вдосконалення

Рис. 1. Система важелів державного впливу на розвиток експортно-імпортних відносин

Джерело: сформовано автором.

важелів державного впливу на розвиток експортно-імпортних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними важелями впливу державних органів на розвиток експортно-імпортних відносин є сукупність інструментів державної політики сприяння експорту та стримування імпорту, до яких належить митно-тарифне регулювання, стимулювання експорту зерна, квотування експорту, формування біржового зернового ринку та зниження витрат на експортні послуги держслужб і установ (рис. 1).

Митні регулювання, які застосовуються на території України, визначаються державними органами, випливають із законодавства для зовнішньоторговельної діяльності, із узгодженого митного тарифу та міжнародних договорів, підписаних Україною.

Митний тариф України базується на Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), побудованої на основі Гармонізованої системи опису і кодування товарів версії 2002 року і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу версії 2004 року.

Останнім часом митно-тарифна політика формується з урахуванням зобов'язань, зафіксованих у додатках до Протоколу щодо вступу

України у Світову організацію торгівлі, підписаного в лютому 2008 року і ратифікованого Верховною Радою України 10 квітня 2008 року (Закон України "Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі" від 10 квітня 2008 року № 250-VI).

Згідно цих домовленостей з моменту вступу у СОТ, а саме з 16 травня 2008 року, Україна застосовує ставки ввізного мита, не вище зв'язаних. Середньоарифметична ставка кінцевого рівня для сільськогосподарських продуктів становить 11,16% [7]. Зі вступом України у СОТ митні збори ліквідовані, а стягується лише плата за митне оформлення товарів.

Вимушеним кроком з боку держави стало введення з 1 липня 2011 р. експортного мита на продаж пшениці, ячменю та кукурудзи з метою гарантування продовольчої безпеки країни на фоні помітного скорочення світових запасів зерна. В Україні діяли експортні мита: на пшеницю — 9%, але не менше 17 євро/т, на ячмінь — 14%, але не менше 23 євро/т, на кукурудзу — 12%, але не менше 20 євро/т [4]. У жовтні 2011 р. Верховною Радою України були скасовані вивізні (експортні) мита на пшеницю і суміш пшениці та жита (меслин) та кукурудзу, однак залишено вивізні мито на ячмінь у розмірі 23 євро/т до 1 січня 2012 р.

Загалом введене експортне мито не суперечить вимогам СОТ та є визнаним світовою спільнотою тарифним методом регулювання експорту. Проте, введення експортних мит спричинило зниження конкурентоздатності українського зерна на світовому ринку порівняно з російським, казахським та румунським зерном. Значно скоротилися обсяги експорту зерна з України — у липні-вересні 2011 р. — 3,3 млн т, тоді як у 2009/10 МР при врожаї 46 млн т за аналогічний період його було експортовано 6,3 млн т. За цей час Росія експортувала понад 9,1 млн т зерна.

Враховуючи наведені недоліки державного регулювання, нами визначені ключові напрями розвитку митно-тарифної політики на ринку зерна України.

По-перше, митна політика України в торгівлі зерном повинна базуватися на загальних принципах розвитку торгових відносин з країнами-партнерами, що важливо в умовах інтеграції в світову торговельну систему.

По-друге, при розробці цільових галузевих програм важливо запровадити поетапне зниження вивізних митних тарифів з одночасним посиленням нетарифних методів регулювання і захисту внутрішнього ринку. Зокрема, доцільним, на наш погляд, є введення в країні додаткових ввізних податків для уникнення та запобігання субсидованого імпорту зерна та продуктів його переробки.

По-третє, тактика і стратегія митного регулювання зернового ринку України повинна включати, перш за все, інтереси країни, продовольчого забезпечення населення, формування дохідної частини державного бюджету. Ефективне митне регулювання дасть змогу активізувати внутрішню торгівлю зерном, що, у свою чергу, позитивно вплине на стимулювання розвитку суміжних галузей, зокрема тваринництва [5, с. 44].

По-четверте, захисні заходи повинні здійснюватися у формі кількісних обмежень на ввезення зернових з інших країн та введення митних тарифів у такому розмірі і на такий термін, що не становитимуть загрози для розвитку внутрішнього ринку.

Важливим заходом держави у регулюванні експортно-імпортних відносин є стимулювання експорту зерна. Світовий досвід показує, що стимулювання експорту здійснюється головним чином шляхом формування сприятливого макроекономічного клімату та створення необхідних для виробників та експортерів умов.

Досвід країн Західної Європи, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, які є успішними світовими виробниками та експортерами агропродовольчої продукції, свідчить про високий рівень державної підтримки конкурентоспроможності національного сільськогосподарського виробництва та стимулювання експорту.

Сучасна система протекціоністських заходів в аграрній сфері, спрямована на створення національним виробникам найбільш сприятливих умов на внутрішньому і зовнішніх ринках, зберігає присутність держави на ринках як кредитора, гаранта, донора з функціями стимулювання експортного виробництва [1].

Країни Європейського Союзу у межах Спільної аграрної політики (САП) активно підтримують експорт сільськогосподарської продукції. Важливим є використання такого важелю, як встановлення експортних субсидій з метою просування продукції своїх виробників на зовнішні ринки.

В Україні, у межах дозволів СОТ, заборонено експортні субсидії. У зв'язку з цим стимулювання експорту зерна може здійснюватися через участь держави у розбудові інфраструктури транспортування експорту (виділення пільгових кредитів, компенсація 20% вартості обладнання) та цінову підтримку ринку зерна.

Важливим важелем впливу на експортно-імпортну політику країни є квотування експорту. Квотування належить до заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і являє собою кількісне обмеження експорту з метою захисту внутрішнього ринку від проникнення дешевої імпортової продукції та від економічно недоцільного експорту.

В Україні за період 2006—2008 рр. квоти на зернові культури вводилися п'ять разів. Так, з жовтня 2010 р. по травень 2011 р. експорт зерна було обмежено до 6,2 млн т для п'яти зернових культур (пшениця, кукурудза, ячмінь, жито і гречка). Загальною причиною встановлення квот була посуха 2010 р., що викликала занепокоєння уряду в підвищенні цін на зерно і відповідно роздрібних цін на зернопродовольчі товари. Проте своєю дією експортні квоти спричинили зменшення експорту зернових, не вплинувши на стабілізацію внутрішніх цін.

Роль держави щодо квотування експорту має базуватися на веденні чіткої статистики внутрішнього споживання та експорту, прогно-

зуванні майбутнього врожаю. Розрахункові баланси по культурах повинні бути головним аргументом для збільшення чи зменшення експорту.

Увесь обсяг експорту доцільно ділити на періоди і здійснювати його рівномірно протягом усього року. Це необхідно для того, щоб остаточно визначити обсяг врожаю і регулювати розмір квот, якщо врожай виявиться меншим чи більшим за очікуваний.

Важливим є декларування кількості зерна, яку компанії збираються експортувати. Ця процедура необхідна, щоб мати можливість оцінити темпи експорту і своєчасно корегувати свої зернові баланси. Після проходження процедури декларування компанії матимуть можливість отримати експортну ліцензію, що дає право відвантаження зерна на експорт. Доцільним є встановлення граничних обсягів експорту до укладення контрактів щодо продажу.

Необхідною організаційною складовою частиною при формуванні внутрішнього і зовнішнього продовольчого та непродовольчого ринку зерна була і залишається біржова торгівля, основна місія якої — виявлення реальної ринкової ціни, яка складається в умовах реальної пропозиції і реального попиту. Тому важливу роль у системі державного регулювання ринку зерна України посідає формування організованого біржового зернового ринку.

Нині в Україні біржова торгівля зерна відбувається в основному на засадах аукціонів, вона не здійснюється в режимі поточного котирування. Практично відсутні біржові гарантії виконання біржових договорів, як і відсутні ефективні розрахунково-клірингові механізми. Не сформовано також ліквідного ринку товарних деривативів [2]. Основну частину обсягів біржової торгівлі становить не сама торгівля, а реєстрація біржових угод.

Необхідним заходом держави є реалізація державної аграрної політики, що спрямована на запровадження ф'ючерсних та опціонних угод, забезпечення гарантії їх виконання (кліринг), а також адаптації діючих біржових механізмів до наявних економічних умов.

З метою стимулювання учасників товарних ринків у біржовій торгівлі зерном необхідно законодавчо закріпити практику укладення та реєстрації експортних контрактів на товарних біржах. Зокрема, доцільним є застосування економічних і дозвільних важелів стимулювання продажу на біржах 15—20% обсягу вирощеного врожаю зерна.

Впровадження системи електронних торгів дасть можливість сільськогосподарським виробникам укласти біржові контракти щодо продажу зерна без затримок у часі в межах торгового дня з віддалених робочих місць біржі. Організація проведення торгів за участю продавців та покупців практично з усіх регіонів України значно розширить коло торгових партнерів, забезпечить ліквідність торгів та об'єктивність визначення ринкової ціни товару.

В Україні державне регулювання товарних бірж, на відміну від світових, характеризується відсутністю єдиного державного органу, який би здійснював регуляторну і контрольну функції.

У Франції питаннями регулювання біржової діяльності займається Комісія з ф'ючерсних товарних ринків.

У Великобританії до 1986 р. за діяльністю товарних бірж наглядав Банк Англії та Департамент торгівлі. Уведене в дію у 1986 р. регулювання ринку фінансових послуг змінило цей традиційний для Великобританії підхід: було прийняте спеціальне законодавство і створена Рада з цінних паперів та інвестицій [3, с. 282].

Рада з цінних паперів та інвестицій уповноважена реєструвати ф'ючерсні та опціонні (контрактні) біржі Великобританії як зареєстровані (Recognized Investment Exchanges). Учасники ринку, що здійснюють операції з ф'ючерсами і опціонами через члена асоціації, не зобов'язані проходити реєстрацію.

З метою більш суворого регулювання була організована Асоціація ф'ючерсних брокерів і дилерів, завданням якої є регулювання діяльності основних учасників біржової торгівлі через їх реєстрацію. Асоціація несе відповідальність також за нагляд за всіма учасниками ф'ючерсних ринків. Законодавство дозволяє асоціації здійснювати розслідування і дисциплінарні процедури.

З огляду на зарубіжну практику та пропозиції наших вчених [6, с. 123], вважаємо доцільним створення в країні єдиної організації — Державної комісії з товарних бірж, аналогічної Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, що займалася б питаннями координації біржового ринку та сприяла координації загальнонаціонального та регіонального фінансового обігу, як ключового механізму визначення цін на зерно.

Держава повинна сприяти підтримці зниження витрат на зберігання, доробку зерна та на послуги держслужб і установ при експорті.

Зокрема, для оптимізації та вдосконалення маркетингового ланцюга постачання зернових на зовнішні ринки потрібно визначити можливості зниження розцінок за послуги елеваторів державної власності, а також сприяти формуванню мережі кооперативних елеваторів, які працюють на неприбутковій основі.

ВИСНОВОК

Отже, правильна політика країни у сфері формування ємності внутрішнього ринку і експорту має бути спрямована на:

— проведення прозорих і ефективних адміністративних процедур державного регулювання ринку зерна, що є умовою досягнення збалансованості інтересів суб'єктів господарювання та гарантування продовольчої безпеки держави;

— виділення субсидій на розбудову інфраструктури транспортування експорту та цінову підтримку ринку зерна;

— ведення чіткої статистики надходження, внутрішнього споживання та експорту зерна протягом усього календарного року з метою регулювання обсягів встановлених квот;

— формування біржового зернового ринку через введення економічних і дозвільних важелів стимулювання продажу на біржах 15—20% обсягу вирощеного врожаю зерна, впровадження системи електронних торгів;

— зниження витрат на експортні послуги держслужб і установ.

Література:

1. Ганначенко С.Л. Основні тенденції аграрного експорту України [Електронний ресурс] / С.Л. Ганначенко. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/2_104062.doc.htm

2. Мелешко М.І. Державне регулювання ринку зерна і ринкових відносин / М.І. Мелешко // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=145>

3. Минюк О.Ю. Зарубіжний досвід регулювання біржової діяльності в умовах України (товарні біржі) / О.Ю. Минюк // Митна справа. — 2011. — № 1 (73), частина 2. — С. 278—284.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3397-IV // Офіційний вісник України. — 24.06.2011. — № 45. — С. 12.

5. Франченко Л.О. Удосконалення державної політики ефективного регулювання експортно-імпортних операцій на ринку зерна / Л.О. Франченко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Актуальні питання економіки: проблеми, гіпотези, дослідження" 5—6 жовтня 2012 р. — Сімферополь: НО "Economics". — 2012. — С. 44—45.

6. Циганов О.Р. Закордонний досвід державного регулювання діяльності товарних бірж та напрями його використання в Україні / О.Р. Циганов, С.М. Повний // Менеджер. — 2004. — № 4 (30). — С. 119—124.

7. WTO welcomes Ukraine as a new member [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/english/news_e/pres08_e/pr511_e.htm — Загол. з екрану.

References:

1. Hannachenko, S.L. (2011), "Major trends of agricultural exports Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/2_104062.doc.htm (Accessed 6 October 2011).

2. Meleshko, M.I. (2010), "State regulation of the grain market and market relations", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=145> (Accessed 24 June 2010).

3. Myniuk, O.Yu. (2011), "Foreign experience of regulating exchange activity in Ukraine (commodity exchange)", *Mytna sprava*, vol. 1(73), pp. 278-284.

4. Zakon Ukrainy vid 19 travnia 2011 r. № 3397-IV (2011), "On Amending the Tax Code of Ukraine and the rate of export (export) duties on certain cereals", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy vid 24.06.2011*, vol. 45, p. 12.

5. Franchenko, L.O. (2012), "Improving policy effective regulation of export-import operations in the grain", *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], Aktual'ni pytannia ekonomiky: problemy, hipotezy, doslidzhennia [Current economic issues: the problem, hypothesis, research], Simferopol', Ukraine, 5-6 zhovtnia, pp. 44—45.

6. Tsyhanov, O.R. and Povnyj, S.M. (2004), "Foreign experience of state regulation of commodity markets and areas of use in Ukraine", *Menedzher*, vol. 4(30), pp. 119—124.

7. WTO: 2008 press releases (2008), "WTO welcomes Ukraine as a new member", available at: http://www.wto.org/english/news_e/pres08_e/pr511_e.htm (Accessed 5 February 2008).

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013 р.